

Neoliberal Politikaların Öğretmen Emegini Dönüştürücü Etkisi ve Ücretli Öğretmenlik¹

The Transforming Effect of Neoliberal Policies on Teacher's Labor, and Hourly Paid Teaching

Ali Erdi ERDOĞAN*
Emin YİĞİT**

Öne Çıkanlar:

- Çalışmada ücretli öğretmenlerin atıpkı istihdamı deneyimleme biçimleri öne çıkarılmaktadır.
- Güvencesiz ve sendikasız çalışma ücretli öğretmenleri bireysel çözümler üretmeye itmektedir.
- İstihdamdaki çoklu yapı farklı statüdeki öğretmenler arasındaki çalışma barışını bozmaktadır.
- Neoliberalizmin etkisiyle sınıf bilinci oluşmamakta ve emek mücadelesi aşınmaktadır.
- İşe sahip olma ve devam etmede siyasal habitus içine yerleşen nepotizm devreye sokulmaktadır.

Öz: Sosyal Refah politikaları bağlamında gelişen devlet, işveren ve çalışan arasındaki uzlaşma ve hukuki güvenceler, neoliberal ekonomi politikalarıyla dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm, emek gücünün esnek, güvencesiz, korumasız, örgütsüz bir şekilde, ekonomik ve sosyal kırılmalık içeren koşullarda istihdamını beraberinde getirirken süreç aynı zamanda emek gücünü bölmüş ve parçalamıştır. Bireysel kazanımlarını önceleyen emek gücü aynı zamanda sendikasılaştırılmıştır. Süreçten eğitim-öğretim sektörü de etkilenirken piyasalaştırma ve serbestleştirme uygulamalarıyla sektörde hem özel eğitim kurumlarının yoğunluğu artmış hem de devlet, eğitim-öğretim hizmetlerinin sunumunda görece olarak piyasanın koşullarına uyarlanmıştır. Dönüşümden eğitim emekçileri de etkilenirken farklı statülerde öğretmen istihdamı gerçekleştirilir hâle gelmiştir. Özellikle ekonomik ve sosyal kırılmalık içeren koşullarda istihdam edilen ücretli öğretmenler, belirsiz koşullarda, korumadan yoksun bir şekilde esnek istihdama tabiidirler. Dolayısıyla neoliberal politikaların öğretmen emegini dönüştürücü etkisini ücretli öğretmenlik üzerinden sorgulayan bu çalışma, sendikasılaştırma, güvencesizleştirme, bireyselleştirme ve parçalanmanın deneyimleme biçimlerini ve birbirlerini yeniden üretme süreçlerini ücretli öğretmenler bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, Aydın'da istihdam edilen 270 ücretli öğretmenden 27'siyle, 2023 yılının Mart ve Nisan aylarında yapılan derinlemesine mülakatların saha verilerine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Emek, Eğreti İstihdam, Ücretli Öğretmenlik, Güvencesizlik.

Highlights:

- The study highlights the ways in which hourly paid teachers experience atypical employment.

¹ Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Emin Yiğit danışmanlığında Ali Erdi Erdoğan tarafından hazırlanan ve 2023 yılı Kasım ayında yapılan savunma sınavında başarılı bulunan "Neoliberal Dönüşüm, Ücretli Öğretmen Emegi ve Gündelik Hayat" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Aydın, aerdierdogan@yahoo.com , ORCID: 0000-0001-6859-4878

** Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Aydın, eyigit@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1199-6988

- Precarious and non-unionized work compels hourly paid teachers to develop individual coping strategies.
- The diverse employment structure disrupt workplace harmony among teachers with varying employment statuses.
- Neoliberal influences hinder the formation of class consciousness and weaken labour struggles.
- Nepotism embedded in the political habitus is brought into play in owning and maintaining a job.

Abstract: The consensus and legal guarantees established among the state, employer and the employees within the framework of social welfare policies have been transformed by neoliberal economic policies. While this transformation has led to a workforce in a flexible, precarious, unprotected, unorganized manner, this process has also divided and fragmented it under the conditions of economic and social fragility. The labor force, which prioritizes individual gains, has also been de-unionised. The education sector has been similarly impacted, with increased private educational institutions due to marketization and liberalization, and the state aligning more closely with market conditions in providing education services. This transformation has affected educational labour, resulting in varied employment statuses for teachers. Hourly paid teachers, especially those who were employed in the conditions of economic and social fragility, are subject to flexible employment under uncertain conditions without any protection. Therefore, this study, which questions the transformative effect of neoliberal policies on teachers' labor through hourly-paid teaching practices, aims to discuss how de-unionization, precarization, individualization and fragmentation are experienced and how these dynamics reinforce each other, focusing on the experiences of hourly-paid teachers. Conducted from March 2023 to April 2023, this study is based on the field data collected through in-depth interviews with 27 out of a total of 270 hourly-paid teachers who were employed in Aydın.

Keywords: Neoliberalism, Labor, Provisional Employment, Hourly-Paid Teaching, Precarity.

Summary: Since 1980s, neoliberal policies, which aim to withdraw the state from producing goods and services and leave the functioning of the economy to market dynamics, have shaped employment types and working conditions. Privatization, liberalization and marketization are fundamental aspects of the neoliberal process. "Marketization" refers to the transformation of the state to compete with the private sector under market conditions in the production of goods and services. Consequently, the compromise between the state and the employee, which was formed in the context of social welfare policies, has disintegrated. Therefore, features that characterize the nature of the neoliberal employment and working conditions, such as flexibilization, precariousness and disorganization, have affected white-collar workers working in the public sector as well as all working masses. Under these conditions, education and training services, which should be publicly provided, have been marketized.

This transformation regarding the provision of education and training services has infiltrated all parts of the sector, especially the public personnel regime, and has affected the working life in this field, the nature of work, and the organization of work. Education workers have been notably affected by these changes. In the context of atypical employment, this transformation is exemplified by hourly paid teachers. With the marketization of the education sector, teacher labor has also been commoditized and teachers, as education workers, have been included in labor processes in accordance with the fundamental dynamics of capitalist production relations. Hourly paid teaching in the public sector involves employing teachers, primarily recent graduates who have not yet appointed permanently, on a flexible, insecure, unregulated and non-unionized basis. Hourly paid teaching practice is a process that is more profitable for governments than the employment of permanent and contracted teachers and aims to increase the controllability of teachers. In this way, hourly paid teachers who work flexibly, insecurely, and without union representation, have been pushed to the bottom of the education system. At the same time, their relative continuity in work has been relegated to the 'choices' of neoliberal policies. Therefore, this study questions the transformative effect of neoliberal policies on teacher labor through the experiences of hourly paid teachers. Accordingly, it aims to discuss how disorganization, insecurity, individualization and fragmentation, which are the

outcomes of atypical employment, are experienced by hourly paid teachers. In addition, the study examines the processes of attachment, separation and integration of hourly paid teachers to the existing structure and the strategies they develop in response.

This study is based on the questions accumulated over the years and eleven years of professional experience within the Ministry of National Education, which provided opportunities for participatory observation. Interviews show that a visible inequality has been created among education workers, particularly between those in substitute and hourly paid positions and those employed under standard staffing regulations, in the norm staff in accordance with the status law. This inequality has deepened further with hourly paid teachers employed in a flexible, insecure and unregulated manner. This inequality fosters individualization and fragmentation among education workers, undermining class consciousness and unionization efforts. Interviews indicate that unions do not show sufficient interest in the situation of hourly paid teachers who are less engaged in union activities despite their unstable work conditions. Under these circumstances, hourly paid teachers who produce different strategies put into play the nepotism embedded in the political habitus of the country in getting and keeping a job.

In the final analysis, there is a direct and causal relationship between the precarious and non-unionized work of hourly paid teachers and individualization and fragmentation. The factors that trigger this causal relationship arise from some structural dynamics due to the policies transformed by neoliberal capitalism at both the global and local levels, as well as being related to the subjective preferences of hourly paid teachers. However, these subjective factors are not entirely derived from structural dynamics.

Giriş: Kavram, Kapsam, Yöntem

Postfordist üretim anlayışının dayattığı esnek iş sözleşmeleri ve sınırlı sosyal haklar çerçevesinde açıklanan neoliberal politikalar, sosyal refah modeli içinde temel bir kamusal hizmet olarak sunulan eğitim-öğretimi, Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasının (GATS - General Agreement on Trade in Services) ilkeleriyle paralel olacak şekilde piyasalaştırmış ve dönüştürmüştür. Eğitim-öğretim sektörünün piyasalaşmasıyla öğretmen emeği de metalaştırılmış ve eğitim emekçileri olarak öğretmenler, kapitalist üretim ilişkilerinin temel dinamiklerine uygun olarak emek süreçlerine dâhil edilmişlerdir. Neoliberalizmin şekillendirici etkisiyle Türkiye’de, Milli Eğitim Bakanlığı kontrolünde olmak kaydıyla eğitim-öğretim hizmetlerinin sunumunda çoklu bir yapı oluşmuştur. Bu yapı içerisinde eğitim-öğretim, devletin sunduğu temel bir hizmet olarak var olmaya devam ederken özel eğitim kurumları da sürece etkin bir şekilde dâhil olmuş ve bu hizmet kolundaki rolleri gün geçtikçe büyümüştür. Hemen belirtmeli ki devlet, hizmet sunumundan tamamen çekilemediği eğitim-öğretim de, -GATS metinlerinde tarif edildiği şekliyle- görece olarak piyasa gibi davranmakta ve neoliberal ilkeleri uygulamaktadır. Eğitim-öğretim hizmetlerinin sunumuna ilişkin bu dönüşüm, başta kamu personel rejimi olmak üzere sektörün her tarafına sızmış ve bu alandaki çalışma yaşamını, işin doğasını, işin örgütlenmesini ve eğitim emekçilerini etkilemiştir. Bu dönüşümün eğitim emekçilerinin atipik istihdamındaki karşılığı ise ücretli öğretmenlerdir. Aslı 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa dayanan ücretli öğretmenlik uygulaması, İl veya İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinin kararlarıyla saatlik ders ücreti karşılığında okullarda öğretmen görevlendirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu hâliyle ücretli öğretmenlik, çoğunlukla mezuniyeti üzerinden çok geçmeyen ve henüz ataması yapılmamış öğretmenlerin esnek, güvencesiz, kuralsız ve sendikası bir şekilde ders saati üzerinden istihdam edilmesi anlamına gelmektedir. Geline nokta Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde görevli ücretli öğretmen sayısı 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı itibarıyla 66780’dir (Türk Eğitim Sen 2023). Ücretli öğretmenlik uygulaması, hükümetler açısından kadrolu ve sözleşmeli öğretmen istihdamından daha kârlı ve öğretmenin kontrol edilebilirliğini arttırmayı hedefleyen bir süreçtir.

Esnek, güvencesiz ve sendikasıız çalışan ücretli öğretmenler bu hâliyle eğitim sistemi içinde hizmet sunumunda en aşağı itilmişken işteki görelî süreklilikleri de bir neoliberal politikaların ‘tercihlerine’ havale edilmiştir. Dolayısıyla neoliberal politikaların öğretmen emeğini dönüştürücü etkisini ücretli öğretmenlik üzerinden sorgulayan bu çalışma, bu dönüşümün eğreti istihdamın bir çıktısı niteliğinde olan örgütsüzlük, güvencesizlik, bireyselleştirme ve parçalanmanın deneyimlenme biçimlerini ve birbirlerini yeniden üretme süreçlerini yine ücretli öğretmenler bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte çalışmada, ücretli öğretmenliği ilişkin dinamiklere eklenme, ayrışma, bütünleşme süreçleri ve bu bağlamda geliştirdikleri stratejiler irdelenmektedir.

MEB bünyesindeki 11 yıllık öğretmenlik deneyiminin “Neoliberal Dönüşüm, Ücretli Öğretmen Emeği ve Gündelik Hayat” başlıklı bir yüksek lisans tezine dönüşmesinin ürünü olan bu çalışmanın tasarımı ve yazımı, belirli bir zaman aralığına sıkıştırılmış değildir. Yılların biriktirdiği sorular ve katılımlı gözlem yapmaya fırsat yaratacak mesleki deneyimin bir ürünüdür. Elbette ki çalışmanın bir yüksek lisans tezi olarak kurgulanması ve sürecin akademik aşamaları, bilimsel bir araştırma becerisini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, varsayımsal bir temele ve hazır-verili bir gerçekliğe dayanılmamakta; aynı zamanda yapısal dinamikler göz ardı edilmeden ücretli öğretmenleri çevreleyen ilişkiselliklere odaklanılmaktadır. Saha araştırmasında daha sağlıklı verilere ulaşmak ve bambaşka deneyimleri anlayabilmek için farklı okullarda çalışan ücretli öğretmenlerle önceden programlanan bir planlama çerçevesinde görüşülmüştür. Zamana dair problem yaşamamak ve görüşmeyi sıkıştırmamak adına görüşmeler -ders dışı zamanlara ve hafta sonlarında- katılımcıların onayladığı saatlere planlanmış ve böylelikle derinlemesine mülakat için gereken zamansal esneklik sağlanabilmiştir. Çalışma verileri, çalışmanın saha araştırmasının yapıldığı 2023 yılında Aydın’da görev yapan 270 ücretli öğretmenden (Türk Eğitim Sen, 2023) 27’si ile yapılan derinlemesine mülakatların analizlerine dayanmaktadır. Aynı yılın Mart ve Nisan aylarında gerçekleştirilen mülakatlara katılan ücretli öğretmenlerin 11’i erkek, 16’sı kadındır. Katılımcıların izinleri dâhilinde kaydedilen anlatılar, sonrasında transkript edilmiş ve “Eğreti İstihdam, Güvencesizlik ve Ücretli Öğretmenlik (a)”, “Sınıf Bilinci, Örgütlen(eme)me ve Parçalanma (b)”, “Toplumsal Morfoloji, Özneliğin Üretimi ve Ücretli Öğretmenlik (c)” temaları çerçevesinde analiz edilmiştir.

Neoliberal Politikalar ve Kamusal Hizmetler

Keynesyen ekonomi bağlamında uygulanan sosyal refah politikaları, yüksek büyüme oranları, teknolojik gelişmelerdeki ivme, düşük işsizlik, yüksek alım gücü gibi istatistikleri üretmiştir. Liberal kapitalizmin 1929’da yaşadığı krize bağlı olarak, ekonomik, siyasal ve sosyal hayata ilişkin dönüşümü içeren bu politikalar, liberal doktrinin ana ilkelerinden kopmadan oluşturulan kural ve kurumları içerir (Pierson 1991,103). Bu politikaların ürettiği yeni dinamikler ise temel hizmetlerin sunumunda kapitalist üretim ilişkilerini yeniden yapılandırmıştır. Ancak tüm bu gelişmeler, kapitalizmin içsel bir çelişkisi olarak sermayenin kâr oranlarını aşağı çekmiş (Dumenil & Levi 2014, 25) ve 1973’de, kapitalizmin yapısal krizlerinden bir yenisinin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Başka bir ifadeyle sosyal güvenlik sistemi ve vergi politikalarından kaynaklanan baskının kamu finansman dengeleri üzerinde yarattığı (Kazgan 2002, 34) etki, kapitalizmin yeni krizinde etkili olmuştur. Kapitalist ekonomilerin kârlılık bunalımına girdiğinin açık bir ifadesi olan bu kriz, kapitalist üretim ilişkilerinin kendisini yeniden üretmesi anlamına gelmektedir ve süreç kapitalizmin neoliberal politikalara evrilmesiyle sonuçlanmış ve bu durum gelinen noktada ekonomik bir olgu olmanın ötesinde siyasal, kültürel

ve toplumsal alanların bütününe (Dumenil & Levi, 2015, 350) sirayet etmiştir.

Neoliberal politikalarla birlikte hem ulus üstü, hem de ulusal düzeyde tüm dinamikler yeniden şekillenirken, süreç özellikle sermaye ve emek ilişkilerini sermaye lehine yeniden üretmektedir. Bu şekillenişte çok uluslu şirketler ve ulus üstü örgütler, diğer yönetim organlarıyla birlikte temel faillerken (McGowan, 1999) ulus devletler de politik ve ekonomik organizasyonda önemli rol oynamaktadırlar. Küresel düzeyde etkili olan ve politik uygulamaların karar merkezi durumundaki sermaye, ulus devletlerin aldığı kararlarda yönlendiriciyken, emek haklarının aşınması da dâhil olmak üzere sermaye paylaşımını ve gelir adaletini ilgilendiren ekonomi-politik süreçlere müdahale etmektedir. Ulus üstü örgütler, küresel sermaye ve merkez kapitalist ülkelerin küresel stratejilerine, gönüllü veya gönülsüz uyum sağlayan ulusal ekonomiler (Tokathıoğlu, 2005, 76), para ve maliye politikalarını piyasa dinamiklerinin işleyişine bırakarak (Yıldızoğlu, 1996, 40) yapısal uyum programlarıyla hızlı bir şekilde kamunun küçültülmesi (Kazgan 2002, 224) sürecine girmişlerdir. Bu programlarla özellikle gelişmekte olan ekonomiler sermayeye açılıp küresel piyasalara eklenirken piyasa mantığı, ekonomik ve politik anlamda ulus devletlerin içine yerleştirilmektedir. Bu işleyiş, hizmet ticareti de dâhil olmak üzere her türlü ticaretin küresel piyasalarda serbestleştirilmesi ve bunun uluslararası anlaşmalarla karara bağlanması eşlik etmektedir. Nitekim Dünya Ticaret Örgütü (WTO - World Trade Organisation) bünyesinde gerçekleştirilen GATS Anlaşması, hizmet alanının ticarileştirilmesi amacına yönelik olarak Uruguay Toplantılarında imza altına alınmıştır. Bu ve benzeri anlaşmalar, gelişen süreç içerisinde WTO ve Dünya Bankası (WB - World Bank) gibi uluslararası kuruluşlar idaresinde, “yapısal uyum programları” adı altında sanayileşmekte olan ülkelere dayatılmıştır ki bu politikalar, emek örgütlerine karşı girişilen mücadeleler ve devletin ekonomideki müdahaleci rolünün sona ermesi bağlamında (Lapavistas 2008) değerlendirilebilir. Böylelikle pazarın genişlemesi ve küreselleşmesi sağlanırken temel kamu hizmetlerini de içine alan geniş bir ticarileştirme hareketi ortaya çıkmaktadır (Seyidoğlu 2003, 224). Bu hareketlerin en önemli parçalarını serbestleştirme ve piyasalaştırma oluşturmaktadır. Serbestleştirme, devletin mal ve hizmet üretiminde tekel olmaktan çıkıp, bu üretim alanlarını özel sektöre de açması anlamını taşıırken, piyasalaştırma ise devletin, mal ve hizmet üretiminde özel sektörle piyasa koşullarında rekabet edebilecek biçimde dönüştürülmesi (Tokathıoğlu 2005, 97) anlamına gelmektedir. Açık ki ekonomi-politik açıdan çok önemli olan bu dönüşüm, kamu hizmetlerinin ve kamu emek süreçlerinin neoliberal ilkelere paralel şekilde düzenlenmesiyle emek aleyhine yeni koşullar yaratmaktadır. Bağlı olarak öğretmen emeğinin de neoliberal ilkeler doğrultusunda geçirdiği dönüşüm, bu sürecin temel bir kamusal hizmet olan eğitim-öğretime sirayetini gözlenebilir kılmaktadır (Demirer 2012, 169). Dolayısıyla kamu hizmetlerinde gerçekleşen neoliberal dönüşümü mümkün kılan yapısal faktörler, ücretli öğretmenlik istihdamı ve çalışma koşullarıyla doğrudan ilintilidir.

Neoliberal Politikalar, Kamusal Bir Hizmet Olarak Eğitim-Öğretim ve İstihdam

Neoliberal politikalarla birlikte kamu hizmetlerini etkisi altına alan piyasalaştırma dinamikleri, kamusal bir hizmet olarak fırsat eşitliğine dayalı bir şekilde sunulması gereken eğitim-öğretimin, serbest piyasa ile bütünleştirilerek hesaplanabilir kâr-zarar düalizmi içinden örgütlenmesi ve aynı zamanda neoliberal bir mantıkla yeniden kurumsallaştırılması anlamına gelmektedir. Bu durumda öğretmen emeği de bu ticari mantık çerçevesinde neoliberal kapitalizmin dinamiklerine paralel olarak dönüştürülmektedir (Yıldız, 2008, 20). Böylelikle üretken sermayenin inşa ettiği yapı

içerisinde, eğitim hizmetinin sunumunun maliyet odaklı olarak düzenlenmesi engellenememektedir. Çünkü eğitim-öğretim hizmetlerinin kamusal sunumu, toplam artı değer düşmesinde ve sermaye birikim sürecinin sektöre uğramasında bir faktör olarak görülmektedir. Piyasalaştırılmış bir eğitim-öğretim hizmeti sunumunda, hizmet maliyetinin azaltılması adına öğretmen istihdamında esnek politikaların benimsenmesi (Buyruk, 2015, 28) önem arz etmektedir. Bu anlamda piyasalaştırma ilkesi çerçevesinde eğitimin kamu tarafından sunulduğu okullarda da sözleşmeli öğretmenlik ve ücretli öğretmenlik gibi istihdam biçimlerinin uygulanması, kamu personel rejiminin esneklik ve güvencesizlik temelinde yeniden yapılandırılmasından kaynaklanmaktadır (Güvercin 2014, 6).

Neoliberal politikaların ekonomik ve siyasal dinamiklerinin kamu emek sürecine sirayetiyle, esneklik ve güvencesizlik eğitim sektöründe yerleşik bir hâl almıştır. Bu anlamda esnek ve güvencesiz istihdam biçimi olarak ücretli öğretmenlik, sadece eğitim sermayesinin hizmet sunduğu alanlarda değil kamunun eğitim hizmeti sunduğu alanlarda da öğretmen emeğinin dönüşen niteliğini ifade etmektedir. Öncesinde de ifade edildiği gibi bu dönüşüm, esas olarak kapitalizmin yeni bir aşamaya geçiş sürecinin sonucudur (Soydan 2007, 210). Dolayısıyla bir üretim ve birikim rejimi olarak kapitalizmin bu yeni evreye geçişiyle esnek çalışma biçimi olarak ücretli öğretmenliğin ortaya çıkışı arasındaki bağlantı kaçınılmaz olarak çok güçlüdür. Genellikle istihdamda geçiciliği ya da süreksizliği ifade eden güvencesizlik, bu şekliyle norm kadro içinde idare hukukunun statüsel haklarına dayalı standart çalışma ilişkilerinden farklılaşmaktadır. Atipik bir şekilde geleceksizliği de; başka bir anlatımla geleceğe dönük plan yapmanın imkânsızlığını da içeren güvencesizliğe, eğreti çalışma içinde düşük gelir düzeyi eşlik etmektedir. Düşük ve istikrarsız ücretlendirmenin yanı sıra, sendikasılaştırma da eğreti çalışmaya refakat ederken çalışanlar, çalışma koşulları üzerinde herhangi bireysel veya kolektif bir iradeye sahip değillerdir. Ayrıca, sosyal korumanın gerçekleştirilmesini amaçlayan yasal ve -tüm emekçi kitleleri kapsayan- toplu kazanımlar güvencesiz çalışma (Jain & Hassard, 2014) yaşamı içinde budanmaktadır. İşler arasındaki ayrımın silikleşmesine bağlı olarak emek piyasasının, neoliberal politikalar bağlamında çok katmanlılaşması ve işsizlik oranlarının yüksekliği, istihdamın eğretileşmesine doğrudan etki etmektedir. Sermayenin piyasa koşullarında hukuksal düzenlemelerle kendisini koruma refleksinin bir ürünü olan eğreti istihdam, kamusal giderler için daha az kaynak ayırma, tasarruf etme, çokça dillendirilen şekliyle "devleti küçültme" söylemleriyle kamu personel rejimine uygulanmış (KESK, 2010) ve böylelikle çalışma yaşamının bütününe girmiştir. Bu durum, emek aleyhine yaratılan eşitsizlikleri (Yücesan-Özdemir 2010) daha görünür kılmaktadır ki bu koşullarda kapitalist üretim ilişkileri kendini yeniden üretirken emekçi kitleler için değişmeyen şey ise eşitsiz gelişme ve örgütlü örgütsüzlüktür (Hall 2017).

Eğreti İstihdam, Örgütlenme ve Ücretli Öğretmen Emeği

Eğreti istihdamla şekillenen neoliberal kapitalizmde emekçi kitleler için, işsiz kalmaktan veya bir gelirden yoksun kalmaktan daha büyük korku yoktur. Esneklik ve güvencesizlik, bu korkunun üzerine konumlandığı temel mekanizmalardır. Yine bu mekanizmalar, korkunun oluşturulmasında belirleyici rol oynadıkları gibi emekçileri kolektif bir şekilde kendisi için sınıf olma bilincinde örgütleyen sendikaları zayıflatmaktadır. Özellikle güvencesizlik temelinde üretilen işsiz kalma korkusu sendikal üyeliğin 'sakıncalarını' emekçilere göstermektedir (Akkaya 2004, 105). Açıkça ki benzer nitelikler, deneyimler ve işe ilişkin bilgi, bir sınıf bilinci oluşturmada yeterli değildir. Neoliberal piyasa koşullarında güvensizleştirilen ve esnek çalışmaya zorlanan emekçiler eğreti istihdam içinde rekabete zorlanarak parçalanmaktadır. Güvencesizliğin yarattığı riskleri (Beck

2011, 143), emekçi kitlelerin ‘tercihleri’ne endeksleyen (Standing 2014, 10) neoliberal politikalar, ürettiği koşullarda çalışan öznelerin emek süreçlerindeki varlığını ve devamlılığını onların kendi arzularına imlerken, oyunun kurallarını da kendilerinin belirlemesini istemektedir. Bu işleyişte bir nevi gözetim, denetim ve ıslah süreçleri işletilerek toplumda zaten var olan iktidar ilişkileri neoliberal yönetsellik üzerinden yeniden kurulmaktadır. Bu bir panoptizmdir (Foucault 2015, 79). Başka bir anlatımla emekçi özneler denetim altında tutulmaktadır. İşleyiş bireyselleştirici (Bauman 2015, 39) bir rol oynarken emekçi kitleleri parçalamakta ve sendikal örgütlenmeyi güçleştirmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin neoliberal politikalar çerçevesinde yeniden yapılanmasını ifade eden bu biçimleniş, genel anlamda beyaz yakalı emek daha özel anlamda ise eğitim emekçileri için de geçerlidir. Nitekim kapitalizmle kitlesellenen örgün eğitim, uzmanlaşma ve meslek edinimi, fabrikalardaki üretim süreçleri paralelinde yapılandırılmaktadır. Başka bir anlatımla kitlesellenen örgütlü eğitim sürecinde açılan okullar, kitlesellenen endüstriyel üretime dönüktür (Buyruk 2015, 24-25). Bu koşullarda mavi yakalı emek için geçerli olan esnekleşme, güvensizleştirme, sendikasılaştırma ve bireyselleştirme belirli oranlarda beyaz yakalı emek için ve eğitim emekçileri için de geçerlilik arz etmektedir. Bunun en tipik yansıması ise ücretli öğretmenlik üzerinden gözlemlenebilmektedir.

Türkiye özelinde öğretmen emeği kadrolu, vekil, sözleşmeli ve ücretli biçimde istihdam edilmektedir. Her istihdam biçimi çalışma yaşamına ve örgütlenmeye ilişkin farklı deneyimleri barındırırken ücretli öğretmenlik, eğitim sektöründe ayrışma ve parçalanma olgularının derinleşerek yeniden üretildiği en somut örnektir. Farklı statülerde ve kadrolarda istihdam, öğretmen emeğinin esnek; başka bir anlatımla “standart olmayan bir şekilde istihdam” (Belek 2004, 229) edildiğini ve böylelikle öğretmen emeğinin parçalandığını göstermektedir. Esnek istihdamın temel karakteri niteliğinde olan olumsuz çalışma koşulları, güvencesiz ve düşük ücretle çalıştırılma, mesleki kariyere ve geleceğe dönük belirsizlik, çalışma biçiminin ve süresinin düzensizliği (Belek 2004, 229) gibi özellikler, ücretli öğretmen emeği için de geçerlidir. Emeğin bu parçalanmışlığı çalışma barışı ve emek bilincini köreltirken bireyselleşmeyi tetiklemektedir. Emeğin küçük parçalara ayrılması kapitalizmin rasyonel mantığı içinde emekçilerin kendi güvencelerini kendilerinin sağladığı bir sistem yaratmaktadır. Bu anlamda ‘istihdam edilebilirlik’ öğretmenin ‘bireysel tercihleri’ ile de doğru orantılıdır ve emekçinin rızasına dayalı ‘görelî bir süreklilik’ üretmektedir. Eğitimci öznelerin ‘öz disiplinleri’, ‘kişilikleri’, ‘tutkuları’, ‘çabaları’ istihdam biçimlerini belirlemektedir (Peters & Bulut 2014, 407-408). Açıktır ki eğitim emekçilerinin aklındaki istihdama ilişkin yerleşik şema yıkılıp yerine yenisi inşa edilmekte ve böylelikle istihdama ilişkin eski argümanlar silinmektedir. İstihdam ve emek süreçlerinde kollektivite yok edilirken her şey bireyselliğe indirgenmektedir. Bourdieu’nun (2022, 433) araştırmasında ortaya koyduğu gibi esnek çalışma modelinin arz ettiği geçicilik, vasıfsızlaşma ve yabancılaşma süreçleriyle işin toplumsal yönü ortadan kaldırılmakta ve emekçiler arasındaki parçalanma süreci yeniden üretilmektedir. Bu anlamda öğretmen emeğinin vasıfsızlaştırılarak ‘kafa emeği’ niteliğinin ortadan kaldırılması, bu yolla da emekçilerin parçalanması amacını ifade eden bu süreçte güvencesizlik ve geçicilik olguları kritik önem arz etmektedir.

Araştırma Bulguları ve Saha Verilerinin Analizi

Eğreti İstihdam, Güvencesizlik ve Ücretli Öğretmenlik

Neoliberal küreselleşme süreciyle dönüşen siyasal ve ekonomik politikalar devletin, mal ve hizmet üretiminden çekilme eğilimini ortaya çıkarmıştır. İstisnaları bulunmakla birlikte sosyal refah politikaları paralelinde kamusal bir hizmet olarak sunulan eğitim-öğretim hizmetleri,

neoliberal dönüşümle birlikte Türkiye özelinde de yeniden düzenlenme sürecine girmiştir. Dolayısıyla sektörel anlamda eğitimin piyasalaşması ve serbestleşmesi anlamına gelen bu yeniden düzenleme süreci bu sektördeki özel eğitim kurumlarının sayısını arttırmıştır. Ortaya çıkan durum eğitim emekçilerinin istihdam biçimine ve çalışma yaşamlarına yansırken, aynı eğitim emekçilerinin bir bölümü güvencesiz ve esnek emek piyasasının içerisine dâhil edilmişlerdir. Özellikle ‘ücretli öğretmenlik’ tanımlamasıyla çalıştırılan eğitim emekçileri yeni istihdam biçimi ve çalışma yaşamının en tipik örnekleri olarak sürecin öznesi durumundadırlar. Anlatıdan da anlaşılacağı üzere ücretli öğretmenlik, neoliberal ilkelerin kamusal eğitimde yerleşmesinin bir sonucu olarak (Yıldız 2008, 20) yapısal bir hâl almıştır.

Türkiye özelinde ihtiyacı karşılamak için ücretli öğretmen istihdamı her dönemde olsa da, sosyal refah devleti politikaları çerçevesinde öğretmenler, büyük oranda norm kadroda, statü hukukuna bağlı olarak standart istihdam ve çalışma yaşamına sahiplerdir. Ancak refah politikaları bağlamında oluşan devlet, çalışan ve işveren arasındaki uzlaşının kaybolduğu ve hatta devletin de işveren gibi piyasa mekanizması içerisinde sürece dâhil olduğu neoliberal dönemde, yasal ve kurumsal güvencelerin aşındığı veya yok olduğu görülmektedir. Geline nokta emekçi kitlelerin önemli bir bölümü statü hukuku ve norm kadro dışında istihdam edilmektedir ki tam da eğretiliği doğuran nokta budur. Eğreti istihdam, istihdam biçimindeki enformelleşmeyi ya da marjinalleşmeyi ifade edebildiği (Bhalla & Lapeyere 1997, 428) gibi esnekleşmeyi, güvencesizleşmeyi, atipikleşmeyi ve geçiciliği de ifade etmektedir. Dolayısıyla kapitalist üretim ve birikim rejiminin içerisine girdiği yeniden yapılanma süreci (Jessop 2003) neticesinde emek süreçlerinde ortaya çıkan dönüşüm standart dışı bir istihdam yaratarak, kısmi süreli çalışma, belirli süreli çalışma, geçici çalışma, mevsimlik çalışma ve kendi hesabına çalışmayı, çalışma yaşamının bir parçası hâline getirmiştir. Bu istihdam biçimlerinin standart istihdam biçimlerinden farkı, çok daha yüksek güvencesizlik, istikrarsızlık, belirsizlik ve değişkenlik gibi niteliklere sahip olmasıdır. İstihdamda istikrarsızlık ve belirsizlik süreçlerine karşılık gelen eğreti istihdam, üretilen eşitsizliği (Çelik, 2007, 6) daha görünür boyuta çekmektedir. Günümüzde statü hukukuna dayalı norm kadroda öğretmenlik, sözleşmeli öğretmenlik, vekil öğretmenlik, ücretli öğretmenlik tanımlamaları üzerinden istihdam edilen öğretmen emeğinin bu durumu, öğretmenlerin özlük haklarına ilişkin sorgulamaları beraberinde getirirken aynı zamanda öğretmen emeğini bölmekte, parçalamakta ve emekçi kitleler arasındaki eşitsizliği derinleştirmektedir. Eşitsiz yapılanmanın hizmet üretimindeki yansımalarının bir neticesi olarak ortak sınıfsal konumlarından koparılan ve öğretmenler hiyerarşisinin en altında yer alan ücretli öğretmenler, piyasa mekanizmasının işlevsel alet çantası gibi ihtiyaç dâhilinde çalıştırılmaktadırlar. Oysa ‘çalışma’, bireyi diğer emekçilere ve toplumsal pratiğe egemen olan bilgiye bağlamaktadır (Lefebvre 2019, 44) ve böylelikle bir bilinç üretilmektedir. Standing’in (2019, 26), eğreti çalışma ilişkisi içerisinde olanlar için kategorileştirdiği emek piyasası güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, beceri geliştirme güvenliği, gelir güvenliği ve temsil güvenliği gibi koşullardan mahrum kalmaları durumunu ücretli öğretmenler için de ifade edebilmek mümkündür. Bunlara ek olarak ücretli öğretmenlikten soyutlanamayacak biçimde eğreti çalışma biçiminin sosyal boyutu da (sosyal haklar ve sosyal koruma) (Frade *et al.* 2004, 8) önem arz etmektedir. Sürecin mağdurları durumunda olan ücretli öğretmenlerin kendi emek süreçlerindeki eğretiliği deneyimleme biçimi, ifadelerine aşağıdaki cümlelerle yansımaktadır.

“Ücretli öğretmenlik yani böyle tabiri caizse mevsimlik işçi gibi bir konumda şu an. Çünkü sadece çalıştığı dönemin maaşını alır. Geri kalan dönemlerde herhangi bir

maaş şeyi yoktur ve de hiçbir sözleşme altında değildir, sözleşmesi yoktur. Sadece bir girişi yapılır herhangi bir tarihte çıkışı da olabilir. Dönem sonuna da gelmeyebilir, yıl sonunu da görmeyebilir.” (K1)

“Normal kadrolunun yarısı gibi düşünün. Parası, sigortası, itibarı falan her şeyi yarım. Yarım insan gibiyiz yani.” (K4)

İfadelerden de anlaşılacağı üzere ücretli öğretmenler, kendi çalışma koşullarını betimlerken, statü hukukuna bağlı norm kadro çalışmayı referans almaktadırlar. Dolayısıyla kendi çalışma hayatlarına ve mesleklerine ilişkin deneyimlerini gündelik hayattan karşılığını göstererek analogiler yapmaktadırlar. Kendi pozisyonlarını analiz edebilen ücretli öğretmenlerin anlatılarının içinde örtük bir eşitsizlik vurgusu da bulunmaktadır. Açıktır ki ‘eşitsizlik’, eğreti çalışmayla özdeşleşen güvencesizlik durumunun zorunlu bir sonucu olarak emek sürecine dâhil olmaktadır (Temiz, 2004, 58). Ve bu görünümüyle, neoliberal politikaların ücretli öğretmenler üzerinden somutlaşmış biçimidir. Emekçi sınıfların parçalanmasındaki en dikkat çekici nokta ise sınıfın meslek üzerinden daraltılarak eşitsizliğin mesleki bir görünürlüğe indirgenmesidir. Farklı meslek gruplarına mensup emekçi kitlelerin üretim araçlarının mülkiyeti üzerinden kendilerini konumlandırmaları ve tüm emekçi kitlelerle birlikte sınıfsal pozisyonlarını belirlemeleri gerekirken eşitsizliği meslek içindeki pozisyonlara indirgemeleri (Callinicos & Harman 2006: 13-42) tam da neoliberal politikaların ve kapitalist üretim ilişkilerinin örgütsel projeksiyonuna karşılık gelmektedir. Bu durumun somut karşılığını 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında deprem bölgesindeki öğretmenlere atılan bir mesaj üzerinden anlatan K18, eşitsizliği sadece bir meslek grubu içinden anlamlandırarak aşağıdaki ifadeleri aktarmıştır.

“Deprem bölgesinde Milli Eğitim, okul müdürlerine mesaj atıyor. Depremde evi hasar alan öğretmenleri bize bildirin diye. Sonuna da ekliyor: Ücretli öğretmenler hariç. Ücretli öğretmenlik bu işte...” (K18)

Sınıfsal parçalanmayı ve eşitsizliği tüm emekçi kitleler üzerinden açıklama gerekliliği saklı kalmakla birlikte, aynı mesleği icra edenler arasındaki eşitsizliğin K18 özelinde görünür kılınması olguyu anlama adına son derece önemlidir. Çünkü bu durum emeğin parçalanmasının ve bölünmesinin bir meslek grubunun içine kadar sirayet ettiğini göstermektedir. Kârlılığını daima güvence altına almak isteyen sermaye, -ekonomik, politik ya da doğal felaketlerden kaynaklanan- herhangi bir kriz durumunda faturayı güvencesiz çalışan emekçi kitlelere kesmektedir ki bunun bir görünümü ücretli öğretmenler özelinde K18’in ifadelerine yansımıştır. Sendikasıylaştırma ve güvencesizleştirme stratejileri neoliberal küreselleşme sürecinde çok kırılmalı ve her an bir krize gebe olan sermayenin kendini koruma stratejisidir. Emek sürecindeki eğretiliği deneyimleyen ve güvencesiz çalışan ücretli öğretmenlerin, bir kriz durumunda yok sayıldığı ve sistemin dışına itildiği anlatıdan anlaşılabilir. Ve yine anlaşılmalıdır ki bürokratik rutine karşı isyan ederken başka tahakküm mekanizmalarına takılan emekçi kitleler arasındaki bağ ve anlam da zayıflamış; (Sennet, 2002:49-57) üretilen dar zamanlı çalışma biçimleri kaba bir [sınıfsal] sosyalleşme yaratarak (Sennet, 2002:188-195) parçalanmayı ve bireyselleştirmeyi derinleştirmiştir. Bu durumda -tekraren ifade etmek gerekirse- katılımcılar tarafından eşitsizlik sadece meslek grubu içinden ifade edilirken geri plana itilen ve çok daha önemli olan sınıfsallığın bu denli parçalanması yeni sınıfsal çelişkileri de ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle emekçi sınıfların bilinçleri üzerinden inşa edilen yapı bozulmakta (Gorz, 2001: 84)

saldırancılık aynı meslekte çalışanların kendi içlerinde bile derinleşmektedir. Eşitsizliğin ürettiği bu saldırı biçimini betimleyen öğretmenlerin ifadeleri, emeğin kolektif örgütlenmesinin yerine bölünme ve parçalanmanın geçtiğini göstermektedir.

“Hadi herkesi geçtim meslektaşların öğretmenler bile eziyor yeri geliyor. Kadrolular bizi öğretmenden önce ücretli olarak görüyorlar.” (K6)

“Çalışma durumumuz, yerimiz garanti olmadığından çok rahat olamıyoruz. Sırf bu yüzden sanki bize [idare ve diğer öğretmenler tarafından] yardımcı öğretmenmişiz ya da stajyermişiz gibi muameleler olabiliyor. O yüzden kadrolularla aramızdaki farkı içten içe hissediyoruz.” (K22)

Ücretli öğretmenlerin ifadeleri, çalışma yaşamı içinde yaşadıkları ötekileştirmeyi ifade etmektedir. Ötekileştirmeyi deneyimleme biçiminin temel nedeni ise çalışma yaşamının piyasa gereksinimleri doğrultusunda planlanmasıdır. Üretilen parçalanma ve ayrışma ise emekçiler arasındaki bağı ve uzlaşmayı aşındırarak eşitsizliği üretmekte ve denetimi kuvvetlendirmektedir. ‘Neoliberal bürokrasinin’ ürettiği iktidar ya da kontrol yapıları, bürokratik rutin içinde konumlanan, iş güvenceleri olan ve norm kadroda statü hukukuna göre çalışan (kadrolu öğretmenler) öğretmenler, güvencesiz çalışan ücretli öğretmenlerden ayrışarak daha üst pozisyona yerleştirilmektedir. Dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerinin hegemonik doğasını içselleştiren ya da bu hegemonya tarafından kapatıldığının farkında olmayan ücretli öğretmenler arasında statünün temel belirleyicisi güvenceli olma durumudur.

“ ... biz ücretliyiz diye aramızda belli bir seviye farkı varmış gibi oluyor. Sanki kadrolu ücretliden daha üstün konumda gibi. Biz geçiciyiz çünkü onlar hep orada olacak.”(K25)

“Mesela sınıfta bir tane öğretmen masası vardı. Sanki orası kadrolu arkadaşın makam koltuğu gibi hep o otururdu. Ben hiç oraya oturmayı kendimde hak göremezdim. Aramızda hiç böyle bir şey de yoktu aslında bir ast üst gibi... Çok da iyi davranırdı bana ama işte kendiliğinden oluyordu bazı şeyler.” (K9)

K9’un ifadelerinden de anlaşılacağı üzere farklı iş güvencesiyle çalışan öğretmenler arasında gelişen hiyerarşi, iş sürecinin doğal bir parçası olarak yerleşmektedir. Bu durum, üzeri kapalı bir uzlaşmaya dayalı olarak pratik hâline gelmekte ve öğretmenler tarafında kolektif bir şekilde yeniden üretilmektedir. Bunun yanında K9’un kadrolu öğretmen ile arasındaki ilişkiyi “çok iyi davranırdı” sözleriyle betimlemesi, ücretli öğretmenin bu ilişkiyi hiyerarşik bir düzen içerisinde tasavvur ettiğinin açık bir ifadesidir. Bu bir bakıma neoliberal kapitalizmin dayattığı çalışma ilişkilerinin, çalışanların kişiliklerini ve ruhsallıklarını, yıkıcı bir şekilde sarstığını göstermektedir. Çünkü “iyi davranmanın” bir lütuf olarak görülmesi, esnek çalışmanın ve iş güvencesinin yokluğunun emekçinin algı dünyasına yansımış biçimidir. Neoliberal kapitalizmin esnekleşme ve güvencesizleşme bağlamında inşa ettiği emekçi öznenin öznel kanaatleri, çalışma ilişkilerine yansır hâle gelmiştir. Aslında el değmemiş öznellik yoktur (Mansfield 2006). Ancak kapitalist üretim ilişkileri içinde yaşam alanı sınırlı olarak inşa edilen itaatkâr ve edilgen olan öznelliklerin (Foucault 2021, 127) rasyonel aklın dar kalıpları içinde hapsolmaları neticesinde özellikle statü hukukuna dayalı norm kadroda çalışan öğretmenlerin, kendilerini konumlandırma biçimleri bölünme ve

parçalanmayı daha da derinleştirmektedir. Bu durum ücretli öğretmenlerin ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

“Bazı kadrolular bizim öğretmenlik mesleğinin itibarını düşürdüğümüzü söylüyorlar. İçten içe de bize resmen düşmanlık besleyenler var. Onlar ne kadar öğretmense biz de o kadar öğretmeniz ama bizi bu şekilde çalıştıran devlet sonuçta. Kimse kendi isteğiyle ücretli öğretmenlik yapmaz.” (K19)

“Kendi alanlarında bir ücretli öğretmen çalıştırılmasını eleştiriyorlardı ve ister istemez bu bana karşı tavırlarına da yansıyor. Sanki ben isteyerek ücretli çalıştıyordum da bütün sorunların kaynağı buymuş gibi... Belki öğrencileri düşündüklerinden belki de kendilerine hakaret saydıklarından bilemiyorum.” (K11)

Neoliberal kapitalizmin inşa ettiği akıl ve onun statü hukukuna dayalı norm kadro öğretmenlikte somutlaşmış biçimi, öğretmenlerin ücretli bir şekilde istihdam edilerek emek sömürüsüne tabi tutulmalarını doğrudan eleştirmektense ücretli öğretmenlerin alanlarında çalıştırılmasını kendilerine ‘hakaret’ olarak gördükleri katılımcıların ifadelerine yansımıştır. Dolayısıyla aynı meslek içinde yaratılan ‘ayrım’ eşitsizliği derinleştirirken, ‘bilinci’ parçalamakta ve sınıfsal çelişkiyi derinleştirmektedir. Nitekim Çelik’e (2007, 2) göre eğreti çalışma ile ayrı düşünülmemeyecek olgular olarak esneklik ve kuralsızlık, emekçiler arasındaki katmanlaşmayı ve parçalanmayı mümkün kılan süreçler olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda eğreti çalışma ile sınıfsal parçalanma, yarattığı toplumsal ve siyasal etkiler bakımından birlikte ele alınmalıdır. Emegın parçalanması sürecinin görünümünden birisi olan örgütsüzleşme ise toplumsal ve siyasal etkilerin olgusal karşılığını ifade etmektedir.

Sınıf Bilinci, Örgütlen(eme)me ve Parçalanma

Kapitalist rejimin toplumsal sonuçlarına dair bütünsel bir kavrayış geliştiren emekçilerin bu rejime karşı bir alternatif üretme anlayışı “sınıf bilinci” olarak kabul edilir. Bu alternatif sistemin inşa edilmesi sürecinde egemen güce karşı mücadele geliştirilmesinin en önemli adımlarından birisi örgütlenmedir. Başka bir ifadeyle örgütlenme için olmazsa olmaz koşullarından birisi “sınıf bilincidir”. Bu bilinç, sınıfsal çıkarların çelişkili olduğunu ve bu çelişkilerin de bir çatışmayı getirdiğinin idrak edilmesi anlamına gelir. Bu anlamda sınıf mücadelesini ortaya çıkaran kolektif eylem süreci ve örgütlülük, sınıf bilinciyle başlayan bir sürecin sonucudur (Giddens 1981, 144). Örgütlülük, her şeyden önce kolektif bilincin varlığını gerektirir. Bir emekçinin toplumsal alanın bir aktörü olarak sermayeyle ve diğer emekçilerle olan ilişkisi/mesafesi şüphesiz bu kolektivitinin merkezindedir. Nitekim Micheal Mann’a (1973, 21) göre, “sınıf bilincinin” oluşması süreci birçok değişkenin bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Öncelikle aktörün kendi sınıfsal konumuna dair bilincini ifade eden sınıfsal kimliğin oluşması gerekmektedir. Bu kimliğin oluşumu, aynı zamanda sermayenin ve onların temsilcilerinin kendi sınıfsal konumuyla olan karşıtlığını da geliştirir. Böylece emekçi açısından toplumsal yapı içerisindeki farklı sınıfsal konumlar ve kendi sınıfsal konumuna dair bütünsel bir kavrayış geliştirilmiş olur.

Günümüz dünyasında ise orta sınıflaşmanın ve bağlı olarak beyaz yakalı emegın artması, sınıf tartışmalarını başka bir boyuta taşımaktadır. Özellikle “eğitim düzeyi yüksek, bireysel kariyer hedefleri olan, vasıf çeşitliliğine sahip, dayanışma bilinciyle sendikal ortak değer ve amaçlara bağlılığı zayıf” (Selamoğlu 2003: 68) beyaz yakalı emegın bu nitelikleri, neoliberal ekonomi politikalarının gelişimiyle yerleşikleşmiştir. Bunun yanında beyaz yakalılar, gerektiğinde

yönetimin işlevlerini de yerine getirebilecek vasıf ve yeterliliğe sahip olduklarından kendilerini yönetime daha yakın bir sınıfsal konuma yerleştirebilmektedirler (Erdayı 2012, 113). Dolayısıyla emekçi sınıflar arasında giderek genişleyen bir kitlenin alt-burjuvaziliğe (Callinicos & Harman 2006, 77) öykünmesi söz konusudur. Bu algıyla beyaz yakalı çalışanların kendi çıkarını sermayenin çıkarına denk görmesi “yanlış bilinç” (Lukacs 1998: 51) oluşturmaktadır. Böyle bir bilinç durumunun önemli sonuçlarından birisi, bireysel çıkarın sınıfsal çıkarların yerini almasıdır. Bu durum sınıfsal bilinç ve örgütlü mücadelenin ortaya çıkmasında önemli bir körlük meydana getirmektedir (Peker, 2020, 4). Özellikle neoliberal politikaların yarattığı risklerle yüklü, güvencesiz ve belirsiz ya da piyasanın belirlediği çalışma koşullarında norm kadroda statü hukukuna göre çalışanlar, ‘sahip olmanın’ dayanılmaz hafifliğini yaşamaktadırlar. Bu haklara sahip olamayanlar ise piyasa koşullarında dirençsiz kalmakta ve yedek emek gücü niteliğine bürün(dürül)mektedirler. Nitekim Marx’a (2011) göre sermayenin büyümesi ve teknolojik gelişmeler gibi faktörlere bağlı olarak büyüyen işsizlik, yedek emek ordusunu sürekli olarak beslemektedir. Bu kitlenin büyümesi, emekçi kesimin güvencesiz çalışma koşullarına boyun eğmelerinin ve örgütlü bir mücadeleden kaçınmalarının temel nedenidir. Zira “uygun bir alternatifin yokluğunda, yeni bir iş aramanın getirebileceği kişisel yıkım, zahmet ve maddi risklerin bilgisine sahip olan kimi emekçiler, hayatla başa çıkmak ve sefaletle düşmemek için, fiilen ‘yapabileceğinin en iyisini’ yapmaya ve rıza göstermeye karar verir.” (Blayton & Jenkins, 2007, 41). Neoliberal ilkelerle yönetilen kamu alanındaki atama kotaları, yedek öğretmen ordusunun en önemli hazırlayıcısıdır. Kamuda çalışmaya hazır olan ancak kamuda serbestleştirme ve piyasalaştırma uygulamaları nedeniyle kamuya atan(a)mayan öğretmenlerin bir bölümü, ücretli olarak istihdam edilirken bu hâliyle yedek öğretmen ordusunun en önemli hazırlayıcısıdır. Dolayısıyla sendikalı olmak ya da örgütlenmek bir tarafa statü hukukuna dayalı norm kadroda çalışıp kendini alt-burjuvazi gibi konumlandırın siyasal rantıye tabakası pozisyonunda olanların söylemleri, ‘kapıyı gösterme’ niteliği taşımaktadır ki bu durum ücretli öğretmenlerin ifadelerine de yansımıştır.

“Beğenmiyorsan buyur kapı orada diyorlar resmen. Dışarda çalışacak adam çok. Sırada bekliyorlar. Atanamayan o kadar öğretmen var ki adam sana muhtaç değil.” (K15)

“Ne kadar rezillik çeksen de sesini çıkarmayacaksın. Memnun değilsen buyur kardeşim kapı orada. Dışarısı kurtlar sofrası... Birisi işi bıraksa ya da ayrılrsa da biz başlasak diye sırada bekleyen çok.” (K20)

Beyaz yakalı emekçiler olarak ücretli öğretmenlerin haklarının yasal düzenlemelerle güvence altına alınmamış olması, eleştiri teşebbüslerinde bile onlara ilişkin tahammülsüzlüğü üretmekte ve çok açıktır ki baskılanmaktadır. Bu durum onları örgütlenme talebinden de uzaklaştırır. Ancak unutulmaması gereken gerçeklik ise örgütlü mücadelenin, zaten kapitalist üretim ilişkilerinin geliştirdiği emek sömürsüne karşı oluşturulmasının gerekliliğidir. Bu koşullarda emekçi kitlelerin kazanımları için emek mücadelesi ve sendikal mücadele kaçınılmazken örgütlenmenin dinamiği, beraberinde sendikaları da, emek mücadelesinde daha aktif kılmak zorundadır. Dolayısıyla tüm sosyal ve ekonomik haklar, emek mücadelesi süresince elde edilen kazanımlar olarak tasavvur edilmeli ve sınıf bilincinin oluşması sürecinde bu kazanımlar göz ardı edilmemelidir (Özdemir 2006, 54).

Kamu emekçileri olarak ücretli öğretmenlerin yasal statülerini kavrayabilmek adına öncelikle

657 (4A-4B-4C) Sayılı Devlet Memurları Kanununa bakılması gerekmektedir. Ancak bu kanun metninde ücretli öğretmenlerin çalışma biçimine karşılık gelecek bir ibare bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunun yerine daha genel bir tanımlama içeren 4857 Sayılı İş Kanunu dikkate alınabilir. Bu kanuna göre bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılanlar, işçi olarak adlandırılmaktadır. Yasanın içeriğinde mavi yaka, beyaz yaka ayrımı yapılmadığından her iki kesim de işçi sıfatıyla tanımlanmaktadır. Dolayısıyla yasal çerçeveler içerisinde bir emekçi olarak kabul edilmenin ve sosyal haklardan faydalanmanın öncelikli koşulu bir sözleşmenin mevcudiyetidir. Kaldı ki bu yasa metninde güvence ile ilgili ibareler bulunsa da bu ibareler keyfi işten çıkarmaları önleyememiş hatta eğreti çalışma biçimlerinin de önünü açmıştır. Nitekim bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki iki yıl içerisinde 15.531 işçi sendikal nedenlerle işten çıkarılmıştır (Türk-İş 2006). Kâğıt üzerinde sendikal hakları tanıyan bu yasaya rağmen sendikal sebeplerden dolayı işten çıkarılan emekçilerin sayısı ciddi bir hâl almışken, hakkında resmi bir bilgi dahi alınamayan ücretli öğretmenlerin aynı durumu deneyimleme biçimleri ciddi bir muammadır. Özlük haklarına ilişkin tüm kazanımlar için örgütlü mücadele kaçınılmazken hem ücretli öğretmenlerin sendikal örgütlenme noktasında pasifize oldukları hem de mevcut sendikaların bu konuda örgütlenmeyi iyi organize edemedikleri ifadelerden anlaşılmaktadır.

“Bizim yasal bir sözleşmemiz kadro durumumuz olmadığı için tabii sendikaya da üye olamıyoruz.” (K17)

“Sonuçta sendikaya üye olurken senden bir form istiyor. Ne bileyim işte emekli sicil numaranı falan soruyor bildiğim kadarıyla. Yani bizim böyle bir durumumuz yok. Biz yasal olarak da zaten geçiciyiz hatta statümüz yok. O yüzden de böyle bir hakkımız yok.” (K11)

“Bizim sendikaya üye olmamız zaten yasak da hadi olduk diyelim. Hadi ben sendikayı yarın bir gün dönem ortasında bana dediler ki artık çalışmıyorsun. Nasıl olacak o zaman? Sendika beni işe geri döndürebilecek mi ya da benim hakkımı nasıl savunacak? Kâğıt üstünde ben yokum zaten.” (K6)

“Biz sendikaya üye olamıyoruz zaten. Zaten sendikalar da çok bizi üye yapmak için herhangi bir şey yapmıyorlar. Okula geldiklerinde falan işte broşür verecek mesela diyor ki, aaa hocam siz ücretlisiniz pardon diyor, vermiyor. Haklı tabii şimdi ben üye olamam sendikaya niye bana versin ki. Öyle olunca da tabii sen böyle dış kapının dış mandalı...” (K4)

Ücretli öğretmenlerin ifadeleri bağlamında iki nokta önemlidir. İlki ücretli öğretmenlerin örgütlenme haklarına ilişkin pasif davrandıkları; diğeri ise ücretli öğretmenleri örgütlü mücadeleye dâhil etmede mevcut sendikaların ve sendikal anlayışın yetersiz kalması. Böyle bir tablo içerisinde sınıf her ne kadar genişlese de bu genişleme parçalanma, katmanlaşma ve hatta sınıf içinde sınıf üreten bir harekete dönüşmektedir (Çelik 2007, 2). Bu durum, kamu çalışanları arasında en fazla üyeye sahip sendikal oluşumların işverenle beraber (Özatalay 2018, 146) hareket ettiğine, diğer sendikaların ise ‘yasal’ kalıpları kıramadığına ve sadece ‘üye mücadelesi’ yürüttüğüne dair analizi desteklemektedir. Dolayısıyla eğitim emekçilerinin sendikal mücadeleleri, bu yönüyle aynı anda hem örgütlülüğü hem de ‘kapalı devre’ sendikal yapılardan dolayı parçalanmayı ifade eden karmaşık bir süreç hâline gelmektedir. Ancak bu başlık altındaki tartışmalar, neoliberal politikaların yerleştirilmesine ilişkin düzenlemelerin emek mücadelesini ve

sendikal örgütlenmeyi kırııcı ve tahrip edici organizasyonunu görmezden gelme anlamına gelmemekte, aksine tam da bu nedenle örgütlü mücadeleye ihtiyaç olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte ücretli öğretmenlerin emek örgütlenmesini ifade eden sendikalara üye ol(a)mamaları ve dolayısıyla bu alan üzerinden örgütlü bir mücadele geliştirememeleri, zaten işin geçiciliğinin ve güvencesizliğinin bir sonucudur. Açıktır ki neoliberal politikalarla birlikte işgücü piyasasında başat değerler durumuna gelen sendikasızlaştırma, kuralsızlaştırma ve güvencesizleştirme, GATS gibi uluslararası sözleşmelerle ve yasal düzenlemelerle kamuda da yerleştirilmektedir. Kamuda eğitim-öğretim hizmeti sunumunda ücretli öğretmenlerin emek süreçlerinde yaşadıkları kuralsızlık, güvencesizlik ve örgütsüzlük, birbirine eklenen, birbirini yeniden üreten ve bir bütün hâline gelen olgulardır. Bunun yanında ücretli öğretmenler sendikaların kendilerine karşı tutumlarını da eleştirirken, yasal statülerindeki belirsizliği örgütlenme pratikleri için kilit önemde görmektedirler.

Gramsci (1986, 264), kapitalist üretim biçiminde özel mülkiyet rejimine has işlevleri yerine getiren ve düzenin yasallığına dayanan sendikaların, sınıfsal bilinci inşa etme sürecinde sahip olduğu engellerin altını çizmektedir. Bu anlamda egemenin tasarrufuyla inşa edilen sınıfsal kimlik tanımının dışında, nesnel koşulların ortaya çıkardığı sınıfsal kimlik de ayrı bir yere konmalıdır. Nitekim sınıflar, kendisi dışında bir sınıfsal yapı olarak onunla mücadele etmeye başlayan ayrı oluşumlar değildir. Bilakis emekçiler, mevcut yapı içerisinde deneyimledikleri sömürü süreciyle, çelişkili çıkarlarla giriştikleri mücadeleler sonucunda kendi sınıfsal konumlarını keşfederler. Dolayısıyla sınıfsal konuma dair bilgi en başta değil en sondadır. Ancak bilinç geliştirme sürecinin bu yönü, bir emekçi olarak ücretli öğretmenin içerisine doğduğu kültürel, ideolojik ve siyasal yapının bu süreç içerisinde etkisini de dışlamaz. Bu anlamda ücretli öğretmenlerin emek süreçlerindeki kuralsızlığın yarattığı teorik ve pratik durumun, sınıfsal bilinç geliştirme ve örgütlenme süreçlerine etkisini irdelerken bu hususların da dikkate alınması gerekmektedir. Başka bir deyişle ücretli öğretmenler özelinde, sınıfsal bilinç ve örgütlenme pratiğini yalnızca gerekli maddi koşullarla değil, bu sürece eklenen farklı kültürel, ideolojik ve siyasal etkenlerle de açıklamak yerinde olacaktır. Bu durumu katılımcıların ifadelerinden de çıkarmak mümkündür.

“Bizim gelenekte şey var yani babam da hep söylerdi ‘Devletle damattan oç alınmaz’ diye. Şimdi biz hep böyle yetiştirildik. Evet, şu an biz mağduruz devlet tarafından şimdi bakıyorum sendika falan tamam hak savunuyor ama ben bazen yeri geliyor bu arkadaşlarla aynı fikirdeyim fark ediyorum ama rahatsız oluyorum. Yanlış bir şey söylemiyor evet yeri geliyor bizim de hakkımızı savunuyor tamam ama işte dedim ya yetişme tarzımızdan hem siyasi anlamda yani hem de işte sosyal olarak bir yan yana gelememe demeyelim de -çünkü geliyoruz aslında- kendimizi yan yana rahat hissetmeme durumu da oluşuyor.” (K9)

K9’un, politik görüşünü inşa eden “habitus” (Bourdieu 2021) devlete bakışını ve emek mücadelesini etkilemektedir. Bu durum Türkiye özelinde hâlâ büyük anlatıların devamının ve topluma aidiyet simgelerinin sürekliliğinin kültüre yansıdığını gösterirken sendikal mücadelenin emekçi kitleler üzerinde ürettiği anlam üzerine yeniden düşünme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yine bu durumun en önemli yansımalarından birisi K8’in ifadelerine yansımaktadır.

“Atanamayan öğretmenler falan eylem yapıyorlar bazen ya da işte ücretliler de var. Ben

mesela çok garipsiyorum bu durumu kendimce. Bana göre öğretmen eylem yapmaz yani yapmamalı. Hayır, bu insanlara kızdığım için söylemiyorum da onlar da mecbur kalıyorlar, kalıyoruz yani. Öğretmen dediğin bu toplumun aynası sonuçta bu toplumu ileri taşıyacak meslek... Ben yakıştıramıyorum yani hem öğretmenlere hem de ülkemize...”
(K8)

K8, öğretmenleri bir emekçi olarak tanımlamanın ötesinde ‘toplumu ileri taşıyacak’ bir güç olarak görmektedir. Bu yaklaşımda öğretmenin bir emekçi olarak emek mücadelesi içerisinde yer alması ve otoriteye direnci, topluma mâl edilmiş bazı kültürel değerler zemininde değerlendirilmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında Türkiye’de öğretmenlik mesleğinin Cumhuriyet Dönemiyle kazandığı toplumsal anlam çoğunlukla ‘idealistik’ ve ‘fedakârlık’ kavramları çerçevesinde gelişmiştir. Bu anlayış öğretmenlik mesleğine ilişkin bir mit yarattığı gibi yeni Cumhuriyetin kalkınmasında yüklenicileri öncü misyon ve devletin ayrıcalıklı memurları olmaları; ek olarak devletin kendilerine iş vererek köylülükten kopuşlarını sağlaması bu miti daha da güçlendirmiştir. Refah devleti uygulamalarının kamusal hizmetleri ön plana çıkarması ve eğitim-öğretimin kamusal sunumu bu miti adeta mühürlemiştir. Gelinek noktada ise piyasalaştırılan eğitim-öğretim hizmetlerinin emekçisi olarak öğretmenler, bu piyasanın gerekleri olarak bahsedilen değerlerden bağımsız değildirler (Buyruk 2015, 276). Buna rağmen öğretmenlik habitusu, praksi belirlenmektedir. Nitekim K8’in ifadesinden de anlaşılacağı üzere öğretmenlik mesleğinin bu ‘arkaik’ anlamının K9’un ifade ettiği ve devlete itaati önceleyen siyasi habitusla girdiği ilişki, emek mücadelesi sürecini belirlemektedir. Dolayısıyla öğretmenlik mesleğinin emek sürecindeki bu özgül konumu sınıf bilincinin ve kolektif aidiyetin oluşması sürecine farklı şekillerde etki etmektedir.

Toplumsal Morfoloji, Özneliğin Üretimi ve Ücretli Öğretmenlik

Kültürel etkileşimin bir ürünü olarak özneler, karşılıklı etkileşime bağlı biçimde süreç içinde inşa edilir. Bununla birlikte iktidar tarafından inşa edilme potansiyelini barındıran özneler, iktidarı yeniden üretirken iktidarın taşıyıcısı da olabilmektedirler (Faucoult 2021). Bu hâliyle aidiyetin oluşma sürecinin belirleyicisidirler ve örgütlenme pratiklerine etki ederler. Dolayısıyla özneler, kültür, bürokrasi ve iktidar, karşılıklı bir ilişki içerisinde birbirlerini üretirler. Aynı zamanda ideolojik, kültürel ve siyasal birtakım dinamiklerden beslenen ve yeni süreçlerin üreticisi ve taşıyıcısı olan emekçi öznelerin alışkanlıkları süreklilik kazanarak bedende somutlaşır (Bourdieu *et al.* 1990: 277). Farklı bireysel ve kolektif pratiklere sahip özneler olarak ücretli öğretmenlerin, öğretmen olarak görevlendirilmelerinde, -neoliberal politikalarından kaynaklananın dışında- Türkiye’deki politik ve bürokratik dinamiklerden beslenen homojen ölçütlerin yokluğu, ücretli öğretmenlerin kendi aralarındaki bölünmenin ve parçalanmanın taşıyıcısı durumundadır.

“Bakıyorsun adam iki yıllık muhasebe bilmem ne bölümü bitirmiş, araya adam sokmuş gelmiş ücretli öğretmenlik yapıyor. Tamam, hiç kimseyi küçümsemek için söylemiyorum ama yani bir öğretmen vasfı da yok ki. Adam okuldan çıkıyor gidiyor hayvan bakıyor. Mesela ben bu adamla nasıl bir araya geleyim de işte mücadele edeyim bu sistemle? Aynı dili konuşmuyoruz bir kere. Adamın umurunda mı yani üç kuruş para için gelmiş, bu mesela para için gelmiş resmen. Bir Eğitim Fakültesi mezunu öyle değil mesela. Derdi öğretmenlik yapayım kendi mesleğimi icra edeyim değil. Sınıfın başında duruyor maksat boş kalsın. Alıyor parasını gidiyor köyüne,

Allah'ına şükrediyor geçiyor. Böyle çok var bunlarla olmaz, birlik olmak itiraz etmek falan.” (K2)

K2'nin de işaret ettiği üzere, ücretli öğretmenlerin egemene karşı duruşlarının parçalı olmasının nedenlerinden birisi de çok çeşitli kültürel ve sosyal sermaye (Bourdieu 2021) tiplerinin öznelik üreterek aynı sınıfsal zeminde bir araya gelmesidir. Nitekim Bourdieu'ya (2021: 125) göre sınıf mücadelesindeki kilit etkenlerden birisi farklı sermaye tiplerinin kendi aralarında oluşturdukları “değişim kuru”dur. K2'nin bahsettiği örnekteki ücretli öğretmen, eğitim ve kültürel sermayesinden kaynaklanan pozisyonunu, sosyal sermayesi üzerinden araçsallaştırarak kullanmakta ve ‘araya adam sokarak’ ücretli öğretmenliğe devam etmektedir. Türkiye’de makro düzeyden mikro düzeye kadar, sosyal sermayenin kullanımı içerisine gömülü nepotizmin ve klientalizmin hâkim olduğu ‘siyasal habitus’ (Bourdieu 2014) içerisinde bu durumun pek de sıra dışı olmadığı katılımcıların ifadelerine yansımıştır.

“Önceki çalıştığım okulda yarıyıl tatiline girerken müdür bey çağırdı beni. İşte yeni tayin bir kadrolu öğretmen gelecek o yüzden seninle çalışamayacağız ikinci dönem falan dedi. Tamam dedim çıktım ne diyeyim. Sonra duydum ki Milli Eğitim Müdürünün yeğeni yeni mezun, benim yerime gelmiş başlamış ücretli olarak.” (K7)

“Güya işte Milli Eğitimin şartları var ücretli öğretmenlik için. İşte yok KPSS puanı yok Eğitim Fakültesi... Hepsi hikâye... Partiden birini buldun mu diploman olmasına bile gerek yok. Bizim okulda sorun bakalım kaç tane ücretli Eğitim Fakültesi mezunu.” (K15)

“Şahsen ben de torpille karşıyım mesela. Ama daha önce yaşadık bazı şeyleri. Ben PDR mezunuyum mesela KPSS puanım da 76 o dönem... Bu kriterlere göre ücretliye alınması gereken ilk kişi benim. Ama beni çağırmadılar sonraki sene hiç problem de yok ortada. Duydum ki partiden liste gitmiş seçim yaklaştı ya. Felsefe mezunu mu dersin muhasebe mezunu mu dersin ne ararsan var bir ben yokum. Benim öyle anam babam yok bana bakacak. Bir dönem iş de bulamadım. Ekonomik durumlar falan derken depresyona girdim. Sonra bir zincir markete girdim bir süre çalıştım baktım olmuyor. Ben de akıllandım ağabeyimin tanıdıklarıyla partiden bir torpil ayarladım. Bu sefer o listeye benim de adım yazıldı. İşte insanlar böyle torpil peşinde koşarlar.” (K19)

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, kimi ücretli öğretmenler ücretli öğretmenlik gibi güvencesiz ve esnek bir çalışma biçiminin içerisine dâhil olmak için sosyal sermayelerini, siyasal sermayelerini kullanmaktadırlar. Bu süreçte bazı örgütler, toplumsal etkileşimler, kişiler etkili olmaktadır. Fakat burada daha da önemlisi birer özne olarak ücretli öğretmenlerin özgürleşme ve direnme pratiklerine alan açıp açmayacaklarıdır. Bu hassas dengede piyasa koşullarının yarattığı tahribat ve toplumsal baskıyı kıramadıkları gibi sosyal ve siyasal sermayelerini sürece dâhil eden ücretli öğretmenler, kolektif dayanışmaya ilişkin süreçleri olumsuz etkilemektedirler. Ücretli öğretmenlerin bireyselliklerini öznelik üretme sürecinde baskın kılan ve bu durumu idealize edip üreterek öznelik kapasitelerini kolektif pratiklerden uzaklaştıran dinamikler, Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ile hazırlanmaktadır. Çünkü KPSS sınavıyla -daha üniversite sıralarında- rekabete sürüklenen öğretmen adayları için bu sınav geleceklelerini

belirleyen hayati bir dönüm noktası niteliğinde görülmektedir.

“KPSS bizim için öyle bir dönüm noktası ki, kazanırsan hayatın kurtuluyor kazanamazsan ücretli öğretmenlik batağına saplanıyorsun.” (K18)

Aslında ücretli öğretmenleri her şartta ‘strateji’ üretmeye iten koşullar onların siyasal ve sosyal sermayeleri, cinsiyetleri, alışkanlıkları vb. gibilerle ilgili olmakla birlikte içinde yaşadıkları makro iktisadi koşullardan da bağımsız değildir. Hatta çoğu zaman bu makro iktisadi koşullar mikro dinamikleri işlevsel kılmada itici faktör olarak rol oynamaktadır. Nitekim on binlerce mezun öğretmen adayı, bu sayıdan daha fazla öğretmene ihtiyaç olmasına rağmen atama kotası uygulandığı için atan(a)mamakta ve bu durum öğretmen açığını arttırmaktadır. Bu koşullarda ataması yapılmayan mezunlar, ücretli öğretmen olarak istihdam edilmektedir. Böylelikle sadece hizmet ‘maliyeti’ düşürülmekle kalınmamakta aynı zamanda emek piyasasındaki tahakküm gücü de arttırılmaktadır. Bu sürecin ifade ettiği iktisadi rasyonalite, neoliberal politikaların sirayetiyle açıklanabilir. Temel bir kamu hizmeti olarak eğitim-öğretimin, neoliberal aklın ele geçirdiği siyasal yapı ve kamu yönetimi anlayışının bir sonucu olarak, uluslararası sözleşmeler ve ‘yapısal reformlar’ ile piyasa mekanizması tarafından biçimlendirilmesi, bu yapının aktörlerini ve emek sürecine dâhil olmak isteyen/dâhil olan öznelere benzer şekilde etkisi altına almaktadır. Bu tablonun en somut görünümünden birisi, eğitim sürecinde yaşanan birçok problemin bireysel düzleme aktarılarak öğretmenler arasındaki parçalanma sürecinin derinleştirilmesidir. Dolayısıyla bahsi geçen sınavın öğretmenin mesleki yeterliliğini ölçmek konusundaki iddiası, ücretli öğretmenlerde karşılık bulamamaktadır. Kaldı ki sınavın yukarıda bahsedilen neoliberal gerekçelerle öğretmen istihdamı sürecine sonradan eklenmesi, öğretmen adaylarının mesleki yeterliliklerini ölçme işlevine dair önermeyi sorgulanabilir hâle getirmektedir (Güvercin 2014, 6). Bu durumda merkezi sınavlar ile eğitim sisteminde var olan kadro açığı daimi hâle gelmiş ve ataması yapılmayan öğretmenlerden oluşan “kafa emeği yedek ordusu” (Poulantzas 1975: 311) ortaya çıkmıştır. Böylece KPSS, öğretmenler arasındaki parçalanmayı yaratan ve sorunu bireysel düzlemde ele almaya zorlayan mekanizmanın önemli bir parçası durumuna gelmiştir.

Açıktır ki ücretli öğretmenlerin, güvencesiz ve sendikasıız çalışmalarıyla bireyselleşme ve parçalanma arasında doğrudan ve nedensel bir ilişki vardır. Bu nedensel ilişkiyi tetikleyen faktörler, neoliberal kapitalizmin hem küresel hem de yerel düzeyde dönüştürdüğü politikalar nedeniyle yapısal birtakım dinamiklerden kaynaklandığı kadar ücretli öğretmenlerin öznel uğraklarıyla ilintilidir. Ancak bu öznel uğraklar tamamıyla yapısal dinamiklerden sağlıktık değildir. Dolayısıyla kolektivitinin anlaşılması için emek sürecindeki bireyler arasında gelişen karşılıklı bağımlılık ilişkisiyle bireysel çıkarlarının peşinde koşan görünüşte özerk kişilerin oluşturduğu yığın anlaşılması gerekmektedir. Zira bu iki uç, aynı durumun birbirleriyle ilişkili yönleri olarak ayrılamaz niteliktedir (Sayers 2018, 91). Bu iki ucun olanca mücadele enerjisini ve motivasyonunu birbirleri üzerinde kullanmaları, onları birbirinden daha da uzaklaştırırken, birbirleri için birbirlerine ifade ettikleri anlamı başkalaştırmaktadır (Ollman 2012). Marx (2014), bu durumu ‘yabancılaşma’ olarak tanımlar. “Etkinliğin toplumsal karakteri... burada yabancı ve nesnel bir şey olarak görünür ve bireylerin karşısına; onların birbirleriyle olan ilişkisi olarak değil, onlardan bağımsız bir şekilde var olan ve karşılıklı kayıtsız bireyler arasındaki çatışmalardan doğan ilişkilere tabiiyet olarak çıkar. Her bir birey için hayati bir koşul durumuna gelen etkinliklerin ve ürünlerin genel değişimi, bu bireylerin karşılıklı içsel bağıntılılıkları, onlara

burada yabancı, özerk, bir nesne gibi görünür.” (Marx 2014, 157).

Sonuç

Kapitalizmin 20. yüzyılın son çeyreğinde girdiği kârlılık krizini aşma yolu olarak öne çıkarılan neoliberal politikalar, IMF, WB gibi ulus üstü örgütlerin önemli rol oynadığı uluslararası anlaşmalar ve “yapısal uyum programlarıyla” siyasi, toplumsal ve kültürel yaşamın işleyişinde bir dönüm noktasıdır. Bir çıktı olarak ulus devletler mal ve hizmet üretiminden görece olarak çekilip özelleştirme, piyasalaştırma ve serbestleştirme uygulamalarıyla piyasa koşullarının hâkim olması, çalışma yaşamını, istihdam biçimini, örgütlenmeyi, çalışan tipini ve işin doğasını doğrudan etkilemiştir. İşleyiş, genel anlamda beyaz yakalı emeği daha özel anlamda ise eğitim emekçilerini de etkilemiş, güvencesizliğin, sendikasızlığın, kuralsızlığın bir yansıması olarak “eğreti istihdam” biçimi, eğitim-öğretim emekçileri olarak öğretmenleri de etkilemiştir. Ücretli öğretmenlik ise sürecin eğitim-öğretim hizmetlerinde vücut bulmuş biçimdir.

Norm kadroda statü hukukuna göre çalışmanın yanında, vekil ve ücretli öğretmenlik uygulamalarıyla eğitim emekçileri arasında yaratılan eşitsizlik, esnek, güvencesiz ve kuralsız çalıştırılan ücretli öğretmenlerle daha da derinleştirilmiştir. Tam tersi olması gerekirken bireyselleşmeyi ve paralelinde parçalanmayı üreten bu eşitsizlik durumu, eğitim emekçilerini bir sınıf olarak örgütlenme bilincinden de uzaklaştırmaktadır.

Güvencesiz çalışmaya rağmen sendikal örgütlenme noktasında çok kararlı davranmayan ücretli öğretmenlerin bu durumuna sendikaların da yeterli ilgiyi göstermediklerini mülakatlar ortaya koymaktadır. Bu koşullarda farklı stratejiler üreten ücretli öğretmenler, işe sahip olmada ve işte tutunmada ülkenin siyasal habitusu içine yerleşmiş bulunan nepotizmi devreye sokmaktadırlar

Mülakatlar göstermektedir ki ücretli öğretmenlerin güvencesiz çalışma koşullarıyla parçalanma süreçlerinde neoliberalizmin tetiklediği yapısal dinamikler son derece başattır. Ancak unutulmaması gereken bir başka gerçeklik ise -neoliberal politikalar dışsallaştırılmadan- ücretli öğretmenlerin öznel deneyimleri ve içinde yaşanan toplumun dinamiklerinin ürettikleridir.

BİBLİYOGRAFYA

- Akkaya Y. 2004, "Küreselleşme Versus Sendikasılaşırma ve Yoksullaştırma". *Çalışma ve Toplum* 2004-3, 93-122.
- Bauman Z. 2015, *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul.
- Beck U. 2011, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul.
- Belek İ. 2004, *Esnek Üretim, Derin Sömürü*. İstanbul.
- Bhalla, A. & Lapeyere, F. 1997, "Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework," *Development and Change* 28 (3), 413-433.
- Blayton P. & Jenkins J. 2007, *Key Concepts in Work*. London.
- Bourdieu P. & Wacquant L. 2014, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. İstanbul.
- Bourdieu P. 2021, *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Ankara.
- Bourdieu P. 2022, *Dünyanın Sefaleti*. İstanbul.
- Bourdieu, P. & Boltansky, L. & Castel, R. & Chamboredon, JC & Schnapper, D. 1990, *Photography: A Middle-Brow Art*. Stanford.
- Buyruk H. 2015, *Öğretmen Emeginin Dönüşümü*. İstanbul.
- Callıncos, A. & Chris, H. 2006, Neo-liberalizm ve Sınıf İşçi Sınıfı Değişti mi?. İstanbul.
- Çelik A. 2007, "Eğreti Emek- Parçalanmış Sınıf". *Birikim* 217, 1-12.
- Demirer D. K. 2012, "Eğitimde Piyasalaşma ve Öğretmen Emeginde Dönüşüm". *Çalışma ve Toplum* 2012-1, 167-186.
- Erdaylı A. U. 2012, *Beyaz Yakalı İşçilerde Örgütlenme: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Frade, C. & Darmon I. & Laparra, M. 2004, Precarious Employment in Europe: A Comparative Study of Labour Market Related Risks in Flexible Economies, Managing Labour Market Related Risks in Europe: Final Report, Kaynak: https://cordis.europa.eu/docs/projects/files/HPSE/HPSE-CT-2001-00075/82608321-6_en.pdf Erişim Tarihi: 15 Mart 2024.
- Foucault M. 2015, *Büyük Kapatılma*. İstanbul.
- Foucault, M. 2021 *Özne ve İktidar Seçme Yazılar-2*. İstanbul.
- Giddens A. 1999, *İleri Topluların Sınıf Yapısı Marks'ın Sınıflar Teorisi, Sonraki Teoriler ve Eleştirel Değerlendirmeler*. İstanbul.
- Gorz A. 2001, *Yaşadığımız Sefalet, Kurtuluş Çareleri*. İstanbul.
- Gramsci A. 2011, *Hapishane Defterleri*. İstanbul.
- Güvercin, G. 2014, "Öğretmenlik Mesleğinde Kökten Bir Dönüşüm: Ücretli Öğretmenlik". Eds. A. Yıldız, *İdealist Öğretmenlerden Sınava Hazırlayıcı Teknisyene: Öğretmenliğin Dönüşümü*. İstanbul, 139-178.
- Jain A. & Hassard J. 2014, Precarious Work: Definitions, Workers, Affected and OSH Consequences. Kaynak:http://oshwiki.eu/wiki/Precarious_work_definitions_workers_affected_and_OSH_consequences. 2014, April 7, OSHWIKI veri tabanı.
- Jessop B. 2003, "Changes in Welfare Regimes and the Search for Flexibility and Employability", *The Political Economy of European Employment: European Integration and the Transnationalization of the (Un)Employment Question*. Eds. H. Overbeek, London and New York, 29-51.
- Lapavistas C. 2008, "Neoliberal Dönemde Anayolcu İktisat Kuramı". Eds. A. Saad-Filho & D. Johnston, *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. İstanbul, 59-75.
- Seyidoğlu H. 2003, *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul.
- Yıldız N. 2008, "Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim". *D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi* 11, 13-32.
- Kazgan G. 2002, *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul.
- KESK. 2010, Mart 31, Kamuda Esnek Çalıştırma ve Toplam Kalite Yönetimi, Kaynak: <https://kesk.org.tr/2010/03/31/kamuda-esnek-calistirma-ve-toplam-kalite-yonetimi/> Erişim Tarihi: 10 Mart 2024.
- Lefebvre H. 2019, *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*. İstanbul.

- Lukacs G. 1998, *Tarih ve Sınıf Bilinci*. İstanbul.
- Manisfield N. 2006, *Öznellik/Freud'dan Haraway'e Kendilik Kuramları*, İstanbul.
- Mann M. 1973, *Consciousness and Action Among the Western Working Class*. London.
- Marx K. 2011, *Felsefenin Sefaleti*. İstanbul.
- Marx K. 2014, *Grundrisse: Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*. İstanbul.
- McGovan F. 1999, "Globalization in Hard Times: Contention in the Academy and Beyond". Eds. G. Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization*. Malden
- Ollman B. 2012, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. İstanbul.
- Özatalay C. 2016, "Neoliberalleşen Türkiye'de İşçi Sınıfının Parçalanması". Eds. L. Sunar, *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Ankara, 139-161.
- Özdemir A. M. 2006, "Üretim Söylemlerindeki Dönüşüm: Kolektif Hak Kavramı ve Emegin Hukuku". *Çalışma ve Toplum* 2006-2, 49-60.
- Peker T. C. 2020, "Düşün İşçileri Açısından Sınıf Bilinci ve Örgütlenme Arasındaki İlişki". *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi* 2, 223-256.
- Peters A. M. & Bulut E. 2014, *Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Dijital Emek*. Ankara.
- Pierson C. 1991, *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*. Pennsylvania.
- Poulantzas N. 1975, *Classes in Contemporary Capitalism*. London.
- Sayers S. 2018, *Marx ve Yabancılaşma Hegelyan Temalar Üzerine Yazılar*. İstanbul.
- Selamoğlu A. 2003, "İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* VI, 63-98.
- Sennett R. 2002, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. İstanbul.
- Soydan T. 2007, "Küreselleşme Sürecinin Eğitim Alanına Etkileri". Eds. E. Oğuz & A. Yakar. *Küreselleşme ve Eğitim*. Ankara, 181-212.
- Standing G. 2019, *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. İstanbul.
- Temiz H. E. 2004, "Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması", *Çalışma ve Toplum* 2004-2, 55-80.
- Tokatlıoğlu M. Y. 2005, *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*. İstanbul.
- Türk Eğitim Sen. 2023, Aralık 26, Eğitimde Acil Durum Alarmı Çalıyor: Ücretli Öğretmenlik Kaldırılmalı.71 İlde 66 Bin 780 Ücretli Öğretmen Çalıştırılıyor. Kaynak: <https://turkegitimsen.org.tr/egitimde-acil-durum-alar-mi-caliyor-ucretli-ogretmenlik-kaldirilmali-71-ilde-66-bin-780-ucretli-ogretmen-calistiriliyor/>. Erişim Tarihi: 13 Nisan 2024.